

DOI: 10.18559/SOEP.2019.2.5

Jacek Rybicki<https://orcid.org/0000-0002-6365-1543>Uniwersytet Gdański, Wydział Zarządzania, Instytut Organizacji i Zarządzania,
Zakład Strategii Zarządzania**Emilia Dobrowolska**<https://orcid.org/0000-0003-0792-7274>Uniwersytet Gdański, Wydział Zarządzania, Instytut Organizacji i Zarządzania,
Zakład Strategii ZarządzaniaAutorzy do korespondencji: Jacek Rybicki, jacek.rybicki@ug.edu.pl, Emilia Dobrowolska, emilia.dobrowolska@ug.edu.pl**PERSPEKTYWA MULTIPARADYGMATYCZNA
W NAUKACH O ZARZĄDZANIU –
KONSEKWENCJE DLA ROZWOJU TEORII
I METODOLOGII BADAŃ**

Streszczenie: Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie nauk o zarządzaniu w kontekście problematyki epistemologicznej i metodologicznej, zaś asumptem do podjęcia niniejszych rozważań jest dyskusja wśród badaczy dotycząca przedparadygmatycznego etapu rozwoju nauk o zarządzaniu. Artykuł ma charakter stricte teoretyczny. Autorzy zestawiają proces ewolucji paradygmatów w naukach naturalnych z istniejącą obecnie perspektywą multiparadygmatyczną w naukach o zarządzaniu. Wskazują oni również na postępujący rozwój metodologii badań i potrzebę ich kompilacji, w zależności od charakteru badań. Zdaniem autorów, postępująca współcześnie transgresja różnych dziedzin nauki będzie sprzyjać rozwojowi nowych metod badawczych, częściowo asymilowanych również przez nauki o zarządzaniu. Zatem wobec pluralizmu metodologicznego, stanowiącego konsekwencję interdyscyplinarnego charakteru nauk o zarządzaniu, ideał scjentyistyczny, polegający na wyłonieniu się dominującego paradygmatu nie będzie możliwy do osiągnięcia.

Słowa kluczowe: metodologia, paradygmat, wieloparadygmatyczność, epistemologia.

Klasyfikacja JEL: B400, B410.

A MULTIPARADIGM PERSPECTIVE IN MANAGEMENT SCIENCE – CONSEQUENCES ON THEORY AND METHODOLOGY DEVELOPMENT

Abstract: The purpose of this article is to present management sciences in the context of epistemological and methodological issues. The discussion of the pre-paradigmatic stage of the development of management sciences is an incentive to undertake this matter. The article is strictly theoretical. The authors compare the process of the evolution of paradigms in the natural sciences with the existing multi-paradigmatic perspective in management sciences. They also point to the rapid development of research methods and the need to compile them, depending on the nature of the research. According to the authors, the on-going transgression of various fields of science will support the development of new research methods, partly assimilated by management sciences. Therefore, due to methodological pluralism, which is a consequence of the interdisciplinary nature of management sciences, the emergence of a dominant paradigm, will not be possible to achieve.

Keywords: methodology, paradigm, multi-paradigmatics, epistemology.

Wstęp

Celem artykułu jest wskazanie możliwych kierunków rozwoju metodologii badań w naukach o zarządzaniu. Kierunki rozwoju zostały ukazane na tle perspektywy multiparadygmatycznej, traktowanej jako zbiór wielu paradygmatów powstałych zarówno na gruncie nauk naturalnych, jak i nauk społecznych. Wieloparadygmatyczność na poziomie metodologii nauk o zarządzaniu implikuje współistnienie wielu metod badawczych, dających szersze możliwości eksploracji poznawczej niż w innych dyscyplinach naukowych. Z drugiej strony wybór danej metody badawczej powinien narzucać ścisły rygor metodologiczny oraz świadomość istniejących ograniczeń interpretacyjnych uzyskanych wyników badań. Przedmiotem badań były metody ilościowe oraz metody jakościowe, analizowane w konwencji wielokryterialnej.

1. Teoria i praktyka badań w naukach naturalnych i społecznych

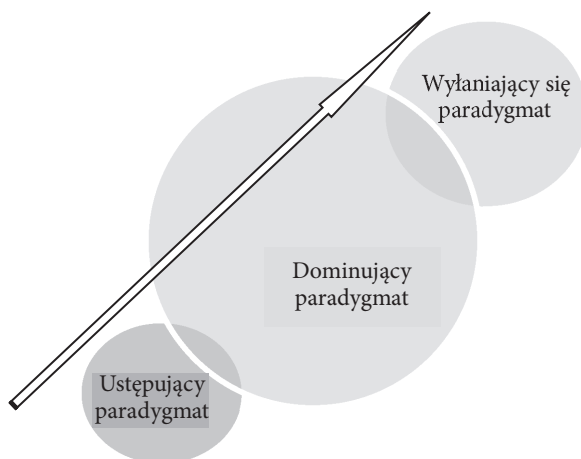
Studia nad historią nauki oraz analiza odkryć naukowych, jaką przeprowadził T. Kuhn, a której rezultatem było wprowadzenie pojęcia paradygmatu, ukształtowała na długi czas dominację pozytywizmu w filozofii nauki i w dużym stopniu kształt dyskursu naukowego.

Według W. Czakona (2017) brak jedności naukowej, wyrażony „wojną paradygmatów”, jest anomalią dla zwolenników pozytywistycznego pojmowania nauki w duchu T. Kuhna (Kuhn wprowadził pojęcie paradygmatu by uchwycić konsensus wokół podstawowych założeń nauk przyrodniczych i wyjaśnić ich skokowy postęp rewolucją naukową, tj. zmianą paradygmatów).

W naukach ścisłych, np. w fizyce, spory toczony między A. Einsteinem i N. Borhem nie zakończyły się zaprzeczeniem praw fizyki newtonowskiej przez zwolenników fizyki kwantowej, i odwrotnie, mimo że prawa fizyki kwantowej nie mieszczą się w granicach racjonalnego myślenia przyjętego przez Newtona i jego uczniów. Zatem nawet na gruncie nauk ścisłych rewolucja naukowa nie zawsze musi prowadzić do zastąpienia starego sposobu postrzegania świata nowym sposobem, tak jak to było w przypadku rewolucji kopernikowskiej. Dynamikę wyłaniania się nowych paradygmatów w naukach ścisłych przedstawia rysunek 1.

Współistnienie paradygmatów uchodzi w tym ujęciu nie tylko za anomalię, ale też wywołuje ostre spory pomiędzy zwolennikami różnych paradygmatów, co negatywnie wpływa również na rozwój nauk o zarządzaniu (Czakon, 2017, s. 14). Ortodoksyjna, przejęta z nauk przyrodniczych droga usunięcia tego problemu wymagałaby zwycięstwa jednego paradygmatu i eliminacji pozostałych. Alternatywą może być uwzględnienie odmienności nauk społecznych, a w ich ramach nauk o zarządzaniu i skupienie się raczej na właściwej im epistemologii, aniżeli na anachronicznym i nieadekwatnym pojęciu paradygmatu (Czakon, 2017, s. 15).

Z drugiej strony uprawianie nauki oparte na paradygmatach przyjętych zarówno z nauk naturalnych, jak i społecznych nie łagodzi sporów toczonych w środowisku naukowym. Odkrywanie „prawd cząstkowych”, których weryfikacja i falsyfikacja jest bardzo ograniczona ze względu na stosowaną w badaniach różnorodność metodologiczną oraz zmienny kontekst badanych zjawisk, utrudnia porównywanie wyników badań nawet w ramach tego samego problemu badawczego.

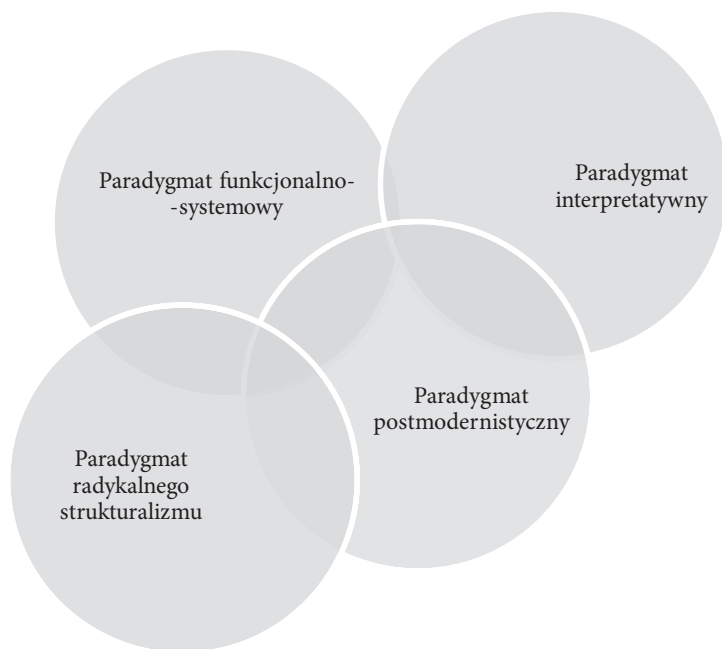
Rysunek 1. Proces ewolucji paradygmatów w naukach ścisłych

Źródło: Opracowanie własne.

W efekcie brak wspólnej płaszczyzny interpretacji wyników badań może prowadzić zarówno do konwergencji, jak i dywergencji poglądów w ramach dyskursu naukowego. Brak rewolucji naukowych w naukach o zarządzaniu nie pozwala na eliminację „starego paradygmatu” i wyłonienie się „nowego paradygmatu”. Koegzystencja wielu podejść epistemologicznych prowadzi do istnienia w naukach o zarządzaniu multiparadygmatu, w którego ramach dopuszcza się mnogość metodologii badawczych. Zarówno w polskojęzycznej, jak i anglojęzycznej literaturze przedmiotu używa się częściej pojęcia perspektywa multiparadygmatyczna, niż multiparadygmat, a samą naukę określa się jako wieloparadygmatyczną. Perspektywę multiparadygmatyczną obowiązującą obecnie w naukach o zarządzaniu przedstawia rysunek 2.

W literaturze przedmiotu można znaleźć różne koncepcje paradygmatów, takie jak: paradygmaty nauk społecznych według G. Burrella i G. Morgana, paradygmaty zarządzania według M.J. Hatch, epistemologie badań zarządzania według P. Johnsona i J. Duberly, ramy poznawcze rozumienia organizacji według L.G. Bolmana i T.E. Deal. Jak twierdzi Ł. Sułkowski (2012), wskazanie klasyfikacji paradygmatów w naukach o zarządzaniu nie jest zadaniem łatwym, zarówno ze względu na wieloznaczność pojęć, jak i znaczną liczbę proponowanych typologii.

Zazwyczaj również wspólnota badaczy jednego paradygmatu wykazuje pewne poczucie tożsamości i identyfikacji, przejawiające się w tworzeniu

Rysunek 2. Perspektywa multiparadymatyczna w naukach o zarządzaniu

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: (Burrell i Morgan, 1979).

wspólnych szkół i instytucjonalnych przedsięwzięć naukowych. W jednym z najbardziej rozpowszechnionych podejść, zaproponowanym przez G. Burrella i G. Morgana, definiuje się cztery podstawowe paradygmaty dominujące nie tylko w zarządzaniu, ale w ogóle w naukach społecznych (Sułkowski, 2012, s. 165–181). W rezultacie granice paradygmatów nie są ostro zarysowane, co prowadzi do ożywionych dyskusji naukowych, szczególnie w przypadku paradygmatu postmodernistycznego. Występuje także tendencja do nazywania nowych ram poznawczych mianem nowego paradygmatu (np.: paradygmat relacyjny, paradygmat sieciowy). W efekcie wieloparadygmatyczność dyscypliny naukowej skutkuje mnogością stosowanych perspektyw, podejść badawczych, metod i instrumentów diagnostycznych oraz sposobów opisu wyników badań i ich interpretacji.

2. Konglomerat metodologiczny i współczesne instrumentarium badawcze nauk o zarządzaniu

Filozofowie nauki i metodolodzy są zaangażowani w epistemologiczną dyskusję nad poszukiwaniem najlepszego sposobu prowadzenia badań naukowych. Niniejsza dyskusja koncentruje się wokół dwóch zasadniczo odmiennych i konkurujących ze sobą szkół myślenia czy też paradygmatów badawczych (Łupicka, 2016, s. 18–33). Zwolennicy paradygmatu pozytywistycznego wykorzystują ilościowe i eksperymentalne metody do testowania hipotez wynikających z sądów dedukcyjnych i na tej podstawie wyprowadzają uogólnienia. Pozwalają one przewidzieć przyszłe zdarzenia, są sformułowane na podstawie skończonego zbioru zdarzeń z przeszłości. Przedmiotem badań są niezależne (atomistyczne) przypadki. Rola badacza sprowadza się do niezależnego obserwatora rzeczywistości, który koncentruje swoje wysiłki na przyczynowym wyjaśnieniu zjawisk, odkrywaniu zasadniczych praw oraz redukcjonizmie rzeczywistości dla ułatwienia prowadzonych analiz (Amaratunga, Baldry, Sarshar i Newton, 2002, s. 18–19). Badacz odkrywa prawidłowości, a następnie formułuje prawa dotyczące funkcjonowania świata i teorie wyjaśniające rzeczywistość.

Młody wiek dyscypliny nauk o zarządzaniu, ich charakter i usytuowanie w zakresie nauk społecznych, a także bogactwo i dynamika praktyki gospodarczej powodują, że rozważania metodologiczne w naukach o zarządzaniu mają szczególne znaczenie (Czakon, 2006, s. 6). L. Ostasz wyróżnia cztery podstawowe rodzaje metod w naukach o zarządzaniu (Ostasz, 1999, s. 11–17; Sułkowski, 2011, s. 31):

1. Metody pragmatyczne – dążą do rozwiązania praktycznych problemów związanych z egzystencją człowieka, ich podstawowym celem nie jest dotarcie do prawdy, czerpią z technik inżynierskich, prawniczej kazuistyki oraz technik zdroworozsądkowych; skuteczność we wdrażaniu zmian, które prowadzą do wzrostu efektywności funkcjonowania organizacji, stanowi miarę wartości tych metod.
2. Metody empiryczne – koncentrują się na poszukiwaniu prawdy na podstawie doświadczenia, dążąc do zapewnienia warunków adekwatnego odzwierciedlenia rzeczywistości w poznaniu naukowym, przede wszystkim na drodze indukcji; ich celem jest poznanie organizacji i systemu zarządzania, rozumianych jako poznawalne byty rzeczywiste, wykorzystują podejście realistyczne.

3. Metody formalne – wiążą się z rozwojem zdolności do myślenia hipotetycznego; w naukach o zarządzaniu znajdują zastosowanie w postaci metod numerycznych i probabilistycznych.
4. Metody rozumiejące – odwołują się do filozofii i nauk humanistycznych, mają dostarczyć wglądu w „istotę rzeczy”; celem tych metod jest poznanie organizacji i systemu zarządzania rozumianych jako byty konstruktywistyczne – grupa społeczna, system znaczeń, są oparte na pojęściu interpretatywnym.

Nauki o zarządzaniu czerpią z dorobku nauk przyrodniczych, matematycznych, psychologii, socjologii, teorii informacji i komunikacji, teorii systemów, filozofii, klasycznej ekonomii, pedagogiki (Niemczyk, 2011, s. 27). Filozofowie nauki i metodolodzy są zaangażowani w epistemologiczną dyskusję nad poszukiwaniem najlepszego sposobu prowadzenia badań naukowych. Niniejsza dyskusja koncentruje się wokół dwóch zasadniczo odmiennych i konkurujących ze sobą szkół myślenia czy też paradygmatów badawczych. Zwolennicy paradygmatu pozytywistycznego wykorzystują ilościowe i eksperymentalne metody do testowania hipotez wynikających z sądów dedukcyjnych i na tej podstawie wyprowadzają uogólnienia. Uogólnienia te pozwalają przewidzieć przyszłe zdarzenia, są sformułowane na podstawie skończonego zbioru zdarzeń z przeszłości. Przedmiotem badań są niezależne (atomistyczne) przypadki. Rola badacza sprowadza się do niezależnego obserwatora rzeczywistości, który koncentruje swoje wysiłki na przyczynowym wyjaśnieniu zjawisk, odkrywaniu zasadniczych praw oraz redukcjonizmie rzeczywistości dla ułatwienia prowadzonych analiz (Amaratunga i in., 2002, s. 18–19). Badacz odkrywa prawidłowości, a następnie formułuje prawa dotyczące funkcjonowania świata i teorie wyjaśniające rzeczywistość. W procesie odkrywania podstawowe znaczenie ma ochrona badanego obiektu przed wpływem badacza, zarówno bezpośrednim – na przebieg badanych zjawisk, jak i pośrednim – na ich uzyskany obraz. Paradygmat pozytywistyczny zakłada obiektywne występowanie rzeczywistości. W tym przypadku obiektywność oznacza, że rzeczywistość jest stabilna i niezależna od badacza. Badania nauk o zarządzaniu sytuujące się w tym paradygmacie polegają na formułowaniu hipotez oraz na empirycznym testowaniu każdej z nich bądź modeli porządkujących określone ich zbiory. Tymczasem w naukach o zarządzaniu chodzi nie tylko o ujawnienie prawidłowości, lecz także o zdolność jej kształtowania. Aplikacyjny charakter nauk o zarządzaniu pozostaje w fundamentalnej sprzeczności z założeniami pozytywizmu (Czakon, 2014, s. 56).

Zwolennicy paradygmatu interpretatywnego (fenomenologicznego) przeprowadzają badania przy pomocy metod jakościowych, wykorzystując logikę indukcji i holistyczne podejście do zrozumienia ludzkiego działania w określonym kontekście. Zgodnie z tym podejściem kluczowe jest wyjaśnienie i zrozumienie badanego zjawiska, a nie poszukiwanie zewnętrznych przyczyn jego zaistnienia czy fundamentalnych praw. Podejście to nie odnosi się do poszukiwania prawidłowości pomiędzy badanymi przypadkami, ale dąży do określenia, do czego jest skłonny i co może zrobić badany podmiot. Celem tego podejścia jest rozwój teorii dzięki zastosowaniu metod wyjaśniających, a nie wyprowadzanie uogólnień (Amaratunga i in., 2002, s. 18–19).

Tocząca się dyskusja nad zastosowaniem metod ilościowych i (lub) metod jakościowych w naukach o zarządzaniu skłania do głębszej refleksji nad warunkami i przydatnością ich zastosowania.

Metody ilościowe uznaje się za klasyczne metody badania organizacji o charakterze obiektywnym (Boodhoo i Purmessur, 2009, s. 6). Badania ilościowe to wszelkie badania empiryczne, w których dokonuje się pomiaru określonych zmiennych w sposób ilościowy przy wykorzystaniu instrumentów takiego pomiaru. Powszechnie przyjmuje się, że badania ilościowe dają pewniejszą wiedzę i lepiej weryfikują hipotezy badawcze (Niemczyk, 2011, s. 25–26).

Przedstawione problemy metodologiczne zastosowania badań ilościowych nie przysłaniają jednak ich mocnych stron (Esternby-Smith, 1991, s. 182):

- możliwości porównań i replikacji,
- niezależności badacza od obiektu badanego,
- obiekt badań podlega pomiarowi za pomocą obiektywnych metod, a nie wnioskowaniu na podstawie intuicji, wrażeń czy refleksji badacza,
- rzetelność i ważność uzyskanych wyników badań można uzyskać w sposób obiektywny, trudny do osiągnięcia przy wykorzystaniu technik badań jakościowych,
- kładą nacisk na formułowanie hipotez, które następnie wymagają weryfikacji,
- są przydatne przy formułowaniu fundamentalnych praw i pozwalają na redukcję złożoności, co ułatwia analizę.

Brak ogólnie przyjętej definicji badań jakościowych prowadzi do zamieszania pojęciowego, gdyż badania jakościowe, dane jakościowe, techniki gromadzenia danych jakościowych, interpretacja danych, a nawet studia przypadków są używane zamiennie (Czakon, 2009, s. 13). Metody jakościowe są postrzegane jako mniej wiarygodne, z uwagi na ich subiektyw-

ną naturę (Boodhoo i Purmessur, 2009, s. 6). Metody badań jakościowych, a nawet samo wykorzystanie danych jakościowych, jest słabo rozpowszechnione w naukach o zarządzaniu. W. Czakon obala kilka mitów, które narodziły się wokół badań jakościowych. W swoich rozważaniach sprzeciwia się zarzutom wobec zastosowania badań jakościowych w naukach o zarządzaniu, w szczególności przypadkowości gromadzenia danych, niesystematyczności analizy danych, niemożliwości testowania teorii, dowolności w tworzeniu teorii oraz braku spełnienia kryteriów teorii przez prowadzenie badań jakościowych (Czakon, 2009, s. 13–17). Wśród podstawowych zalet zastosowania badań jakościowych w badaniach organizacji można wymienić (Boodhoo i Purmessur, 2009, s. 6; Amaratunga i in., 2002, s. 18–19):

- dostarczenie bardziej realistycznego obrazu świata; takiego poznania nie zapewniają dane liczbowe ani analizy statystyczne,
- zapewnienie elastycznych form gromadzenia, analizowania i interpretowania danych oraz informacji,
- wykorzystanie pierwotnych i nieustrukturyzowanych danych powoduje, że prowadzone badania mają charakter deskryptywny,
- koncentrację na wyłaniających się zjawiskach w ich naturalnym otoczeniu, co zapewnia prawdziwy obraz świata,
- nastawienie na całościowe i kompleksowe odkrycie złożonej natury badanego zjawiska,
- przydatność danych do analizy procesów z uwagi na ich gromadzenie w dłuższym przedziale czasowym,
- eksplorację nowych obszarów, rozwój hipotez, a zatem stanowią najlepszą strategię postępowania przy dokonywaniu odkryć naukowych,
- uprawomocnienie, wyjaśnienie, uzupełnienie zebranych danych ilościowych na tej samej próbie badawczej.

Zestawienie podstawowych cech badań jakościowych i ilościowych przedstawiono w tabeli.

Metody zarządzania powinny być stosowane refleksyjnie, ponieważ mają charakter heurystyczny, uniemożliwiający algorytmizację. Na obecnym etapie rozwoju tej dyscypliny naukowej nie dysponujemy pełnymi możliwościami weryfikowania efektywności poznawczej i pragmatycznej różnych metod zarządzania, zatem dopuszczamy stosowanie bardzo różnych podejść, metod i technik, mając świadomość, że będą one popadały w sprzeczności. Badanie ma charakter eksploracyjny i stawia otwarte problemy, wskazuje na sprzeczności, paradoksy i pola do dyskusji (Sułkowski, 2012, s. 301–302). Dokonując analizy niektórych problemów badawczych, należy stosować kilka metod badawczych. Ich wyniki wzajemnie się uzupeł-

Wielokryterialna analiza porównawcza metod badawczych w naukach o zarządzaniu

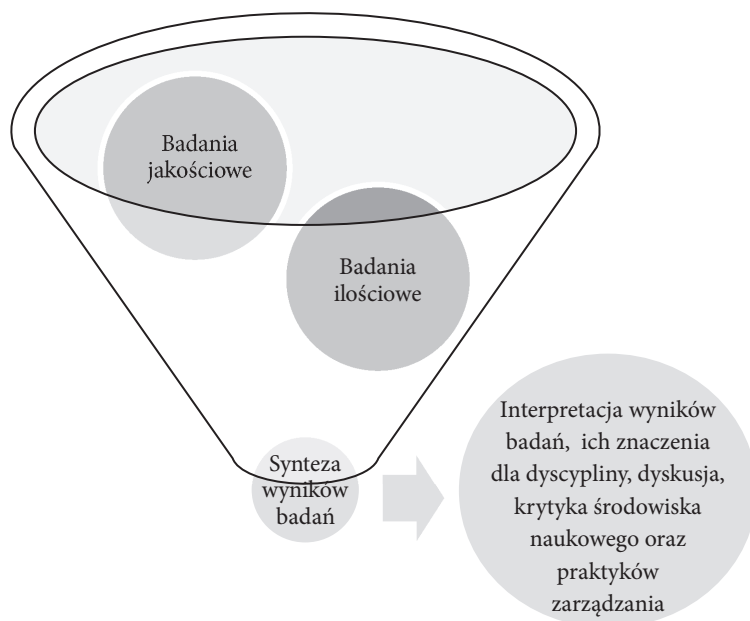
Kryterium	Badania jakościowe	Badania ilościowe
Stanowisko filozoficzne	empiryzm	racjonalizm
Strategia badania zjawisk gospodarczych	indukcyjna – przechodzi od tego, co konkretne, do tego, co ogólne, pozwala na odkrycie mechanizmu, jednakże nie zawsze wskazuje, dlaczego mechanizm ten istnieje	dedukcyjna – to niezawodne wnioskowanie oparte na prawach logicznych od ogółu do szczegółu. Zabieg myślowy w dedukcji oparty jest na przyjęciu podstawowych zasad (przesłanek czy aksjomatów), których słuszność uznaje się bez zastrzeżeń. Do udowodnienia dowolnej implikacji wystarczy z jej poprzednika wydedukować jej następnik
Rola badacza	badania przeprowadza się z pozycji uczestnika	badania przeprowadza się z pozycji obserwatora
Efekt uzyskanych danych	uzyskane dane pozwalają na dogłębną interpretację badanego zjawiska	w rezultacie zastosowania tych metod uzyskuje się twarde, ogólne dane
Przebieg procedury badawczej	nie zakładają sztywnej procedury postępowania, charakteryzują się elastycznością, dzięki czemu procesy testowania teorii, tworzenia pomysłów i założeń mogą przebiegać równocześnie	zakładają elastyczne podejście do obróbki zgromadzonych danych, wyrażające się w prowadzeniu analiz porównawczych, analiz statystycznych oraz wielokrotnym gromadzeniu danych dla zachowania rzetelności badań
Techniki gromadzenia danych empirycznych	• obserwacja uczestnicząca • wywiady – pogłębiony, narracyjny, zogniskowany, grupowy • ankieta	• ankieta • wywiad • obserwacja
Metody badawcze	• metody optymalizacyjne • metody klasyfikacyjne • metody prognostyczne • metody symulacyjne • metody heurystyczne	• etnografia • badanie w działaniu (Action research) • metoda historyczna • metoda sense-making • studium przypadku • teoria ugruntowana

Pułapki metodologiczne	na etapie projektu badania należy zwrócić uwagę na: - wyбір procedury badawczej – przyjęcie założeń obiektywistycznych pozwala na przeprowadzenie badań na podstawie tradycyjnych procedur badawczych, które rozpoczynają się od analizy literatury i sformułowania hipotez (ewentualnie pytań badawczych), które następnie są weryfikowane przez badanie jakościowe; w przypadku teorii ugruntowanej i badań etnograficznych najpierw formułowane są pytania badawcze i hipotezy robocze na podstawie danych zebranych w terenie, następnie stopniowo weryfikuje się i formułuje odpowiedź, a analiza literatury przedmiotu włączana jest na dalszych etapach prowadzenia badań i interpretacji wyników - wiarygodność i rzetelność prowadzonych badań, które można osiągnąć dzięki triangulacji danych, badacza, teoretycznej lub metodologicznych - ustalenie dostępu do terenu, którego dotyczyć będzie badanie. Na etapie prowadzenia badań problemy mogą się pojawić w odniesieniu do: - badacza, który ma tendencję do wrywania określonych zjawisk, obserwacji czy wypowiedzi z kontekstu oraz nadawania im zupełnie innego sensu - modyfikacji badanego terenu przez badacza, który nie ma doświadczenia w prowadzeniu badań jakościowych	- dane ilościowe nie mierzą bezpośrednio badanych zjawisk, wiele zmiennych mierzy przejawy zjawiska, ale nie samego zjawiska - techniki analizy danych pozwalają na ocenę badanego zjawiska wyłącznie z perspektywy statystycznej, co obniża znaczenie uzyskanych wyników dla praktyki gospodarczej - tendencji do zwiększenia mocy testów nie towarzyszy trafność wewnętrzna i trafność konstruktyw; dążeniem do zwiększenia próby przesłania się problem niedoskonałości miar i modeli, co oznacza, że statystyczne aspekty przedkłada się nad poprawność metodologiczną badań empirycznych - koncentracja na rygorze metodologicznym zapewnia zastosowanie odpowiednich technik analizy danych, jednocześnie wymusza celowe oderwanie badanych zmiennych od otoczenia, w którym typowo się one manifestują; wyrazem powyższego jest redukcja złożoności, co stanowi typowy problem zastosowania badań ilościowych - problem wynikający z zastosowania badań ilościowych dotyczy kształtu relacji łączących badane zmienne; sformułowane hipotezy badawcze w przebiegu mierze wyrażają przekonanie o liniowej relacji pomiędzy zmiennymi, tymczasem kluczowe znaczenie menedżerskie mają badania punktów przegięcia, czyli takich wartości, przy których dalszy wzrost wartości jednej zmiennej przestaje przynosić wzrosty/spadki zmiennej wyjaśnianej
-------------------------------	---	---

Stanowisko filozoficzne	empiryzm	racjonalizm
Pułapki metodologiczne	- etyki prowadzenia badań - strony organizacyjno-technicznej badań, obejmują one niewystarczające przygotowanie do badania, nieodpowiednie wykorzystanie środków technicznych, zaniedbywanie bieżącego prowadzenia notatek - sposobu prowadzenia wywiadów – w szczególności można tu wymienić: sugerowanie i narzucanie rozmówcom odpowiedzi, wymuszanie odpowiedzi nawet wtedy, gdy rozmówca wyraźnie nie chce lub nie potrafi jej udzielić, koncentrację na sobie, zamiast na rozmówcach na etapie wnioskowania najważniejsze błędy dotyczą: - przedwczesnego wyciągania wniosków - nieuprawnionych generalizacji wyników badań	HARKing (Hypotheses After Results Known), czyli stawianie hipotez dopiero po otrzymaniu wyników badań narusza typową sekwencję badawczą w modelu hipotetyczno – dedukcyjnym

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: (Amaratunga i in., 2002, s. 17–31; Czakon, 2016b, s. 41–52; Dobrzycka, 2012, s. 281–301; Glinka i Hensel, 2012, s. 41–55).

niają, a czasami korygują, co w efekcie umożliwia wszechstronne naświetlenie badanego problemu. Zdaniem S. Sudoła, pluralizm metodologiczny jest wielce pożądanym, a różnorodność metod badawczych stanowi zasób, który każda dyscyplina naukowa powinna cenić i rozwijać (Sudoł, 2014, s. 18). Ł. Sułkowski w naukach o zarządzaniu odrzuca ideał scjentystyczny, zgodnie z którym każda osadzona w empirii nauka musi wypracować specyficzną metodę, która jest dopasowana do badania wycinka rzeczywistości. Porzucenie fundamentalizmu metodologicznego jest uzasadnione z kilku powodów. Po pierwsze, zarządzanie z założenia znajduje się na pograniczu wielu dyscyplin i jako nauka bada sferę społeczną i ekonomiczną. Stąd wynika polimetodyczność zarządzania. Po drugie, w zarządzaniu dokonuje się adaptacji metod zaczerpniętych z innych dyscyplin do własnych potrzeb. Po trzecie, odrzucenie fundamentalizmu metodologicznego daje możliwość zastosowania metod rodzących się w innych obszarach nauki (Sułkowski, 2011, s. 36). Konieczność kompleksowego podejścia do badań w naukach o zarządzaniu wyraża się w łączeniu metod ilościowych i jakościowych, co przedstawia rysunek 3. Potrzeba wzajemnego dopełniania się wykorzysty-

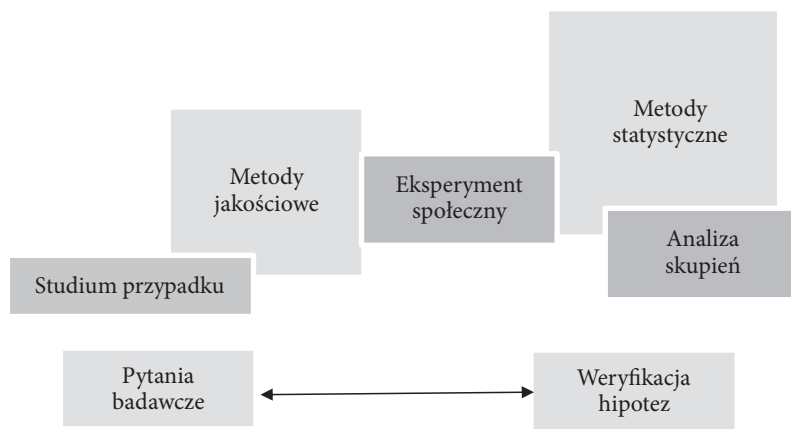

Rysunek 3. Kompilacja współczesnych metod badawczych w naukach o zarządzaniu

Źródło: Opracowanie własne.

wanych w naukach o zarządzaniu metod ilościowych i jakościowych umożliwia niwelowanie słabości wykorzystanej metody i techniki poprzez mocne strony innej metody. Metody ilościowe i jakościowe nie są wobec siebie ani przeciwstawne, ani rozbieżne, raczej koncentrują się na innych wymiarach badanego zjawiska (Das, 1983, s. 311). Zastosowanie metod jakościowych i ilościowych umożliwia rozwinięcie prowadzonych analiz, pozwala na uzyskanie bardziej szczegółowych informacji, toruje nowe sposoby myślenia oraz skłania do głębszej refleksji nad badanymi zjawiskami (Rossman i Wilson, 1991, s. 627–643).

Uzyskane wyniki badań, dzięki zastosowaniu metod ilościowych i jakościowych, zachęcają do podejmowania dyskusji przez interdyscyplinarne zespoły naukowców, co przyczynia się do rozwoju teorii, otwiera pola eksploracji nowych zjawisk, a także pozwala menedżerom na zastosowanie nowych metod oceny opłacalności działania przedsiębiorstw.

Rysunek 4. Kompilacja metod w przykładowym projekcie badawczym

Źródło: Opracowanie własne.

Procedurę triangulacji metodologicznej należy lokować w optyce pluralizmu metodologicznego (Stępień, 2016, s. 53), który zakłada możliwość stosowania metod z różnych paradygmatów i podejść, zależnie od dyscypliny (rysunek 4). Jest to oczywiste odejście od fundamentalizmu metodologicznego, w którym nie można mieszać różnych metod badawczych, lecz nie jest to również eklektyzm, pełen swobody poznawczej, zakładający możliwość łączenia metod z różnych dyscyplin, który lokuje się pomiędzy skrajnie liberalnym poznawczo anarchizmem metodologicznym a toleran-

cyjnym epistemologicznie pluralizmem metodologicznym (Kostera, 2003, s. 24–27), czy w pełni nieskrępowany anarchizm pozbawiony metod naukowych, postulowany przez nihilistyczne stanowisko P.K. Feyerabenda (1975, s. 74), wyrażone z konwencji „wszystko ujdzie” (anything goes) (Sułkowski, 2005, s. 107).

3. Perspektywa multiparadygmatyczna badań w obliczu współczesnej transgresji nauk

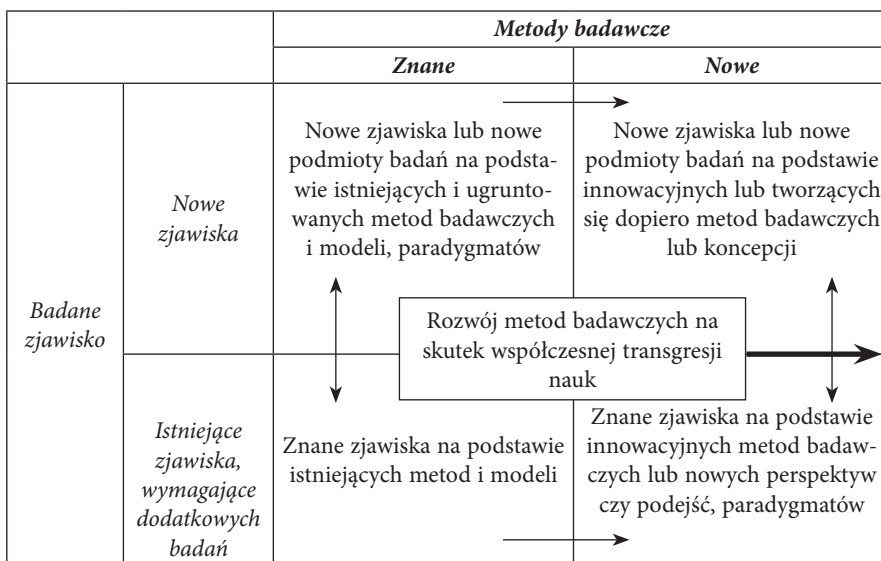
Występujące obecnie procesy przyspieszonego rozwoju różnych dziedzin nauki, takich na przykład, jak: medycyna, informatyka, bionika, inżynieria materiałowa czy neurobiologia, będą skutkowały przyspieszeniem tempa rozwoju cywilizacji. Kluczową rolę „pomostu” między nauką a rozwojem nowych technologii, produktów i usług będzie odgrywać komercjalizacja wynalazków. Wzrost innowacyjności światowej gospodarki będzie się dokonywać poprzez umiejętne zarządzaniem kapitałem intelektualnym, tworzenie innowacyjnych przedsiębiorstw, współpracę nauki z biznesem i nowe sposoby zarządzania organizacjami. Rodzą się one w praktyce zarządzania i ulegają procesowi ewolucji na zasadzie kolejnych prób i błędów. Zdaniem autorów artykułu, praktyka zarządzania zawsze poprzedza badania naukowe nowych zjawisk i tworzenie nowych teorii zarządzania składających się w rezultacie na poszerzanie istniejącego multiparadygmatu (Gioia i Pitre, 1990, s. 584). Dodatkowo współczesna transgresja nauk oraz zjawisko przenikania się dziedzin naukowych będzie skutkowało rozwojem nowych metod badawczych, które w pewnym stopniu będą aplikowane również do metodologii nauk o zarządzaniu.

Przedstawione na rysunku 5 stany badanych zjawisk oraz stany metod badawczych wyznaczają kierunki rozwoju podmiotów badań, jak i nowych metod badawczych mogących wpływać na większą złożoność stosowanego obecnie multiparadygmatu w naukach o zarządzaniu.

Oryginalność badań naukowych można uzyskać, stosując cztery schematy działań: schemat tradycyjny, polegający na rozwoju obecnej teorii, schemat krytyki obecnej teorii i wskazanie sprzeczności między teoriami, schemat krytyki pewnych elementów obecnej teorii oraz rozwój jej pozostałych elementów, oraz schemat tworzenia nowej teorii poprzez eksplorację i eksplanację niezbadanych jeszcze zjawisk bądź zapożyczanie teorii z innych nauk i jej rozwój w obszarze nauk o zarządzaniu (por. Strużyna, 2016, s. 51–62; Czakon 2016a, s. 70–79).

Wieloparadygmatyczność nauk o zarządzaniu, konsolidacja wyników badań w obliczu stosowania różnych metod badawczych, problemy aplikacyjne wyników badań oraz ich przydatność w praktyce i edukacji menedżerskiej, w obliczu przyspieszenia rozwoju innych dziedzin naukowych, stanowią i będą stanowić rozległe spektrum wyzwań dla współczesnych badaczy w dyscyplinie nauk o zarządzaniu. Można w tym miejscu przywołać następujący pogląd W. Czakona na kwestie powiększającej się z roku na rok luki badawczej w zakresie teorii i praktyki zarządzania oraz nieadekwatności edukacji menedżerskiej we współczesnym świecie: „...Jeśli dla ekonomistów firma jest stabilnym efektem, to dla zarządzania jest tworem idiosynkratycznym” (Nag, Hambrick i Chen, 2007, s. 939). Wobec tego nauki o zarządzaniu stoją wobec wyzwania nadążania za zmianami zachodzącymi zarówno w otoczeniu, które modyfikują kontekst ich działania (Tsoukas, 1994, s. 293), jak i zmian w samych organizacjach. Nie zawsze nauki o zarządzaniu nadążają za tymi zmianami, wywołując głosy krytyczne, że przedstawiają one raczej „żywe muzeum organizacji” w oderwaniu od bieżącej praktyki” (Czakon, 2017, s. 12).

Zagadnienia związane z praktyką współczesnego zarządzania relacje występujące między teorią i praktyką oraz ich znaczenie dla przyszłej edukacji menedżerskiej stanowią same w sobie obszar badawczy, szczególnie istotny

Rysunek 5. Macierz epistemologiczna: Badane zjawisko – metoda badawcza

Źródło: Opracowanie własne.

w kontekście współczesnej tendencji do przenikania się różnych dziedzin nauki i powstawania nowych metod badawczych, korzystających z możliwości obliczeniowych komputerów kwantowych i sztucznej inteligencji.

Podsumowanie

Nauki o zarządzaniu, wchodzące w skład nauk społecznych, opierają się na istniejącym multiparadygmacie. Są one naukami wieloparadygmatycznymi i nie można obecnego stanu uznać za okres przedparadygmatyczny czy postparadygmatyczny, gdyż stawianie ich na równi z naukami naturalnymi, opierającymi się na koncepcji paradygmatu T. Khuna, jest nieuzasadnione i nieracjonalne. Co więcej, obecny multiparadygmat będzie ulegał w najbliższym czasie większej złożoności epistemologicznej. Zaciera się granica między stosowaniem metod ilościowych i jakościowych, a „skrzynka narzędziowa” nauk o zarządzaniu będzie się powiększać wraz z prowadzeniem badań na granicy zarządzania i innych nauk, nie tylko społecznych. Pojawienie się nowych zjawisk w zarządzaniu organizacjami przyszłości oraz potrzeby sprawnego działania i współdziałania ludzi w obliczu wyzwań cywilizacyjnych będą wyznaczały obszary badań eksploracyjnych opartych na metodologiach wyłaniających się z pogranicza wielu dziedzin nauki. Z punktu widzenia badacza praktyki zarządzania najistotniejsza będzie świadomość złożoności perspektywy multiparadygmatycznej oraz konsekwencji wyboru określonej metody badawczej, a także wpływających z tej decyzji ograniczeń interpretacyjnych.

Bibliografia

- Amaratunga, D., Baldry, D., Sarshar, M. i Newton, R. (2002). Quantitative and qualitative research in the built environment: Application of „mixed” research approach. *Work Study*, 51(1), 17–31.
- Boothoo, R. i Purmessur, R. D. (2009), Justification for qualitative research in organisations: A step forward. *The Journal of Online Education*. Retrived from <http://papers.ssrn.com>.
- Clarke, A. (1999). *Evaluation research*. London: Sage.
- Czakov, W. (2006). Łabędzie Poppera – case studies w badaniach nauk o zarządzaniu. *Przegląd Organizacji*, 9, 9–13.

- Czakon, W. (2009). Mity o badaniach jakościowych w naukach o zarządzaniu. *Przegląd Organizacji*, 9, 13–17.
- Czakon, W. (2014). Kryteria oceny rygoru metodologicznego badań w naukach o zarządzaniu. *Organizacja i Kierowanie*, 1(161), 51–62.
- Czakon, W. (2016a). Metodyka systematycznego przeglądu literatury. W: W. Czakon (red.), *Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu*. Piaseczno: Wydawnictwo Nieoczywiste.
- Czakon, W. (2016b). W kierunku rozwoju badań ilościowych w naukach o zarządzaniu. *Organizacja i Kierowanie*, 3(173), 41–52.
- Czakon, W. (2017). Tworzenie teorii w naukach o zarządzaniu. W: A. Sopińska, P. Wachowiak (red.), *Wyzwania współczesnego zarządzania strategicznego*. Warszawa: SGH.
- Das, T. H. (1983). Qualitative research in organisational behaviour. *Journal of Management Studies*, 20(3), 301–314.
- Dobrzycka, M. (2012). Strategie badawcze stosowane w naukach ekonomicznych. W: K. Kuciński (red.), *Naukowe badanie zjawisk gospodarczych*. Warszawa: Wolters Kluwer business.
- Easterby-Smith, M. (1991). *Management research: An introduction*, London: Sage Publications.
- Feyerabend, P. K. (1975). *Against method. Outline of an anarchistic theory of knowledge*. London: New Left Books.
- Gioia, D. A. i Pitre, E. (1990). Multiparadigm perspectives on theory building. *The Academy of Management Review*, 15(4), 584–602.
- Glinka, B. i Hensel, P. (2012). Pułapki i dylematy w badaniach jakościowych. W: D. Jemielniak (red.), *Badania jakościowe. Podejścia i teorie* (tom 1). Warszawa: PWN.
- Kostera, M. (2003). *Antropologia organizacji – metodologia badań terenowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Łupicka, A. (2016). Paradygmaty w naukach o zarządzaniu. Potrzeba uściślenia versus bogactwo ujęć paradygmatycznych jako wartość. *Studia Oeconomica Posnaniensia*, 4(1), 18–33.
- Nag, R., Hambrick, D. C. i Chen, M. J. (2007). What is strategic management, really? Inductive derivation of a consensus definition of the field. *Strategic Management Journal*, 28(9), 935–955.
- Niemczyk, J. (2011). Metodologia nauk o zarządzaniu. W: W. Czakon (red.), *Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu*. Warszawa: Wolters Kluwer business.
- Ostasz, L. (1999). *Homo methodicus. Między filozofią, humanistyką i naukami ścisłymi*. Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski.
- Rossmann, G. B. i Wilson, B. L. (1991). Numbers and words revisited: Being “shamelessly electric”. *Evaluation Review*, 9(5), 315–327.

- Stępień, B. (2016). Oblicza pluralizmu metodologicznego w naukach o zarządzaniu – z perspektywy instytucjonalnej. *Studia Oeconomica Posnaniensia*, 4(1), 53.
- Strużyna, J. (2016). Oryginalność w badaniach naukowych w dyscyplinie zarządzania. W: W. Czakon (red.), *Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu*. Piaseczno: Wydawnictwo Nieoczywiste.
- Sudoł, S. (2014). Podstawowe problemy metodologiczne nauk o zarządzaniu. *Organizacja i Kierowanie*, 1(161), 11–36.
- Sułkowski, Ł. (2005). *Epistemologia w naukach o zarządzaniu*, Warszawa: PWE.
- Sułkowski, Ł. (2011). Rozwój metodologii w naukach o zarządzaniu. W: W. Czakon (red.), *Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu*. Warszawa: Wolters Kluwer Business.
- Sułkowski, Ł. (2012). *Epistemologia i metodologia zarządzania*, Warszawa: PWE.
- Tsoukas, H. (1994). What is management? An outline of a metatheory. *British Journal of Management*, 5(4), 289–301.